

II. PRACE BADAWCZE

STANISŁAW DYLAŁ, KRZYSZTOF WAWRZYNIAK
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

WSPÓŁCZESNE TENDENCJE W BADANIACH NAD NAUCZYCIELEM NA PRZYKŁADZIE TEMATÓW BADAWCZYCH PREZENTOWANYCH NA WYBRANYCH KONFERENCJACH NAUKOWYCH ORGANIZOWANYCH PRZEZ DWA ŚWIATOWE STOWARZYSZENIA EDUKACYJNE

ABSTRACT. Stanisław Dylał, Krzysztof Wawrzyniak, *Współczesne tendencje w badaniach nad nauczycielem. Na przykładzie tematów badawczych prezentowanych na wybranych konferencjach naukowych organizowanych przez dwa światowe stowarzyszenia edukacyjne* [Contemporary directions in the research on teacher and teacher education. On the base of papers presented on several international conferences organized by two worldwide educational associations]. „Neodidagmata” 25/26, Poznań 2003. Adam Mickiewicz University Press, pp. 87-96. ISBN 83-232-1366-6. ISSN 0077-653X.

In this article, the authors – using conferences' proceedings – try to define the contemporary directions in research on teacher and teacher education i.e. in the study on teacher. The Authors took into consideration over 1200 papers presented on five international conferences organized by two world wide known educational organizations: ISATT – International Study Association for Teacher and Teaching and AECT – Association of Communication and Educational Technology. They were looking for presentations analyzing research results on teacher and teacher education. The Authors tried to categorize that research subjects. Eight main directions have been defined: Teacher's work – strategies, competences; teacher education; becoming a teacher – building the knowledge; teacher professional development and improvement; teachers learning in a workplace; context, environment and conditions for teacher's working; teachers thinking about themselves and the thinking about teachers; investigative approaches in a study on teachers.

Stanisław Dylał, Krzysztof Wawrzyniak, Zakład Pedeutologii, Wydział Studiów Edukacyjnych, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, ul. Słowackiego 20, 60-823 Poznań-Poland, e-mail: dystan@amu.edu.pl

WSTĘP

Zakład Pedeutologii, w którym pracujemy, jest Zakładem bardzo młodym, w zasadzie jesteśmy na początku drogi. Zatem jednym z podjętych zespołowo zadań jest określenie aktualnej problematyki podejmowanej w ramach pedeutologii, czyli działu pedagogiki zajmującego się nauczycielem, jego pracą i kształceniem.

W wielkim podręczniku zatytułowanym *Handbook of Research on Teacher Education* (1996) oraz w encyklopedii *Interantional Encyclopedia of Teaching and Teacher Education* (1995) nie znajdujemy dyscypliny określanej jako *pedeutologia*. Podobnie nie znajdujemy takiego słowa w słowniku języka angielskiego (*Oxford English Reference Dictionary*, 1995). Nie ma tej kategorii także na stronach internetowych – oprócz informacji o programach w polskich uczelniach. Obok *pedeutology* pojawia się w wersjach angielskich programów omawiających studia pedeutologiczne także *teacher studies*. Jednakże w kontekście angielskim i amerykańskim znaczy to studia nauczycielskie. To co w Polsce oraz np. w Czechach, Słowacji czy Słowenii określa się jako *pedeutologię* – i dotyczy nauczyciela, jego pracy i kształcenia, to w angielskich opracowaniach bywa określane jako *research on teacher and teacher education* lub *teacher and teacher education* (badania nad nauczycielem i kształceniem nauczycieli).

Samo słowo *pedeutologia* pochodzi z greki (od słowa *paideutes* – wychowawca, nauczyciel) i znaczy, według słownika pedagogicznego Okonia, to tyle co *coraz wyraźniej usamodzielniający się dział pedagogiki, którego przedmiotem są zagadnienia dotyczące nauczycieli, jak osobowość nauczyciela, dobór kandydatów do zawodu nauczycielskiego, kształcenie i doskonalenie nauczycieli, ich praca zawodowa* (Okoń, 1998, s. 289).

W języku angielskim istnieje słowo *pedology*, odnoszące się do nauki o Ziemi, o jej formowaniu się (*Oxford English Reference Dictionary*, 1995). Uważamy, że znacznie bardziej komunikatywnym dla obszarów anglojęzycznych byłoby określenie *studies on teacher*. Właśnie pod tym hasłem na stronach internetowych występują wszystkie te aspekty, które znajdują się w różnych definicjach *pedeutologii*.

Nauki o nauczycielu mają „tluste” oraz „chude lata”. Generalnie jednak bardziej „chude” – nie są tematem przyciągającym studentów czy nawet nauczycieli. Jednak ostatnio, ze względu na wyniki badań osiągnięć uczniów i pewne zdarzenia krytyczne – jak to zwykle bywa z „dryfującymi zainteresowaniami części uczonych” – wzrasta zainteresowanie nauczycielem i naukami o nim, czyli *pedeutologią*. *Pedeutologia*, po raz pierwszy w powojennej historii, znalazła się wśród standardów określających przedmioty obowiązkowe na studiach pedagogicznych.

Jako Zakład *Pedeutologii* jesteśmy w trakcie opracowywania programu *pedeutologii* w ramach pedagogicznego kształcenia na naszym Wydziale. Jedną z dróg poszukiwania inspiracji może być zidentyfikowanie najczęściej pojawiających się tematów badań nad nauczycielem i jego pracą. Podjęliśmy zatem próbę określenia aktualnych tendencji w takich badaniach.

Reprezentant Zakładu w ciągu ostatnich pięciu lat uczestniczył w pięciu międzynarodowych konferencjach naukowych organizowanych przez dwie duże organizacje edukacyjne – AECT (*Association for Educational Communication & Technology – Stowarzyszenia Technologii i Komunikacji Edukacyjnej*) oraz ISATT (*International Study Association on Teachers and Teaching – Międzynarodowe Stowarzyszenie Studiów nad Nauczycielami i Nauczaniem*). Konferencje, z których

zaczepnięto tematy referatów, zorganizowane przez ISATT odbyły się w latach: 1997 (Kilonia), 2001 (Faro), 2003 (Leiden), natomiast konferencje organizowane przez AECT odbyły się w USA w latach 2000 (Long Beach) oraz 2002 (Dallas).

Konferencje organizowane przez ISATT są zwykle w całości poświęcone teorii oraz praktyce edukacyjnej. Jednak dużym zainteresowaniem cieszy się problem nauczyciela, jego pracy i kształcenia. Konferencje organizowane przez AECT także dotyczą edukacji, ale w znacznie mniejszym stopniu dotyczą one edukacji uwikłanej w stosowanie mediów elektronicznych.

Na tych pięciu konferencjach wygłoszono ponad 1200 referatów. Nie mieliśmy możliwości, aby uczestniczyć we wszystkich, większość referatów jest wygłaszanym w sekcjach przebiegających symultanicznie. Przejrzeliśmy zatem abstrakty wszystkich wystąpień. Pragniemy zaznaczyć, że zdecydowana większość z nich to były sprawozdania z badań, zarówno prowadzonych w metodologii ilościowej, jak i jakościowej. Nie możemy powiedzieć, że metodologia ilościowa zanika bądź jest zapominana.

Interesowały nas podstawowe grupy tematyczne i najczęściej pojawiające się obszary. Nie przyjęliśmy żadnej listy kryteriów podziału – poza tą, która wynika z obszarów, jakimi zajmuje się pedeutologia. Faktycznie jednak pewne kryteria były w nas i kierowały naszymi wyborami i przyporządkowaniami. Tak więc, po przejrzaniu wszystkich abstraktów wybraliśmy 238 referatów z całego zbioru jako te, które w sposób bezpośredni odnosiły się do nauczyciela, jego pracy, kształcenia i rozwoju zawodowego. Pogrupowaliśmy je według ośmiu podstawowych obszarów.

Przyznać należy, że decydującą była liczba tematów, które mogłyby być zakwalifikowane do danej grupy. Zdajemy sobie jednak sprawę z arbitralności wielu wyborów – być może osoby z innym doświadczeniem dokonywałyby zupełnie innych przydziałów. Uznaliśmy jednak, że ważne są podstawowe tendencje wśród referatów wygłoszonych oraz pewne zgrupowania w ramach poszczególnych kategorii głównych.

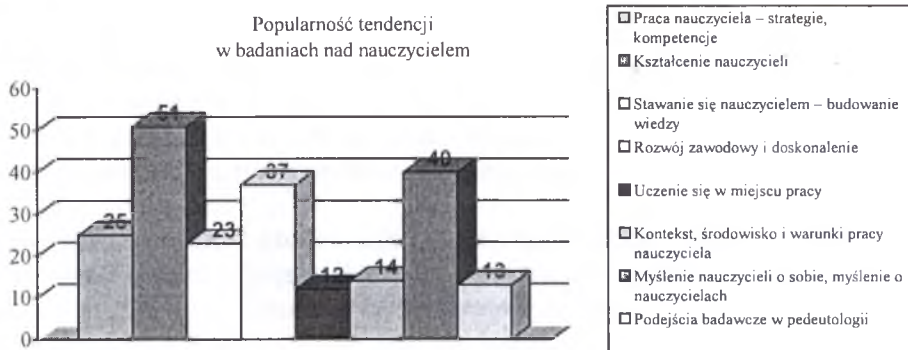
ZASADNICZE TENDENCJE W PREZENTOWANYCH SPRAWOZDANIACH Z BADAŃ

Wyodrębnione prace posłużyły do stworzenia typologii, której celem było wyodrębnienie obszarów zainteresowań w badaniach nad nauczycielem i ukazanie współczesnych tendencji w tym zakresie. Próba sklasyfikowania występujących tematów badawczych miała za zadanie ukazanie obszarów bardzo popularnych, jak i często pomijanych i słabo opisanych w zakresie badań nad nauczycielem. Wskazane tematy zostały podzielone na osiem obszarów tematycznych:

1. Praca nauczyciela – strategie, kompetencje.
2. Kształcenie nauczycieli.

3. Stawanie się nauczycielem – budowanie wiedzy.
4. Rozwój zawodowy i doskonalenie.
5. Uczenie się w miejscu pracy.
6. Kontekst, środowisko i warunki pracy nauczyciela.
7. Myślenie nauczycieli o sobie, myślenie o nauczycielach.
8. Podejścia badawcze w pedeutologii.

Z zamieszczonego poniżej wykresu 1 wynika, iż najpopularniejszymi obszarami podejmowanych tematów badawczych wokół nauczyciela i jego pracy na wymienionych wcześniej pięciu konferencjach są: kształcenie nauczycieli, myślenie nauczycieli o sobie i myślenie o nauczycielach oraz rozwój zawodowy i doskonalenie. Z kolei do zagadnień rzadziej badanych należą: uczenie się w miejscu pracy, podejścia badawcze w pedeutologii oraz kontekst środowisko i warunki pracy nauczyciela. Przy okazji pragniemy nadmienić, że uczenie się, doskonalenie nauczycieli w miejscu pracy jest coraz częściej podejmowanym tematem, aczkolwiek głównie w studiach teoretycznych (por. M. Huberman, 2001).



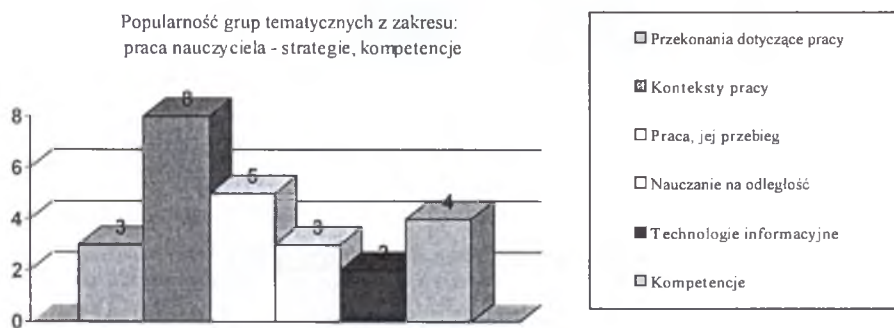
Wykres 1. Popularność zasadniczych nurtów w badaniach nad nauczycielem

W dalszej części opracowania zostaną ukazane poszczególne zakresy wraz z ich uszczegółowieniem. Przedstawimy również popularność podejmowania poszczególnych zakresów tematycznych przez badaczy zajmujących się zagadnieniami związanymi z pedeutologią.

PRACA NAUCZYCIELA – STRATEGIE, KOMPETENCJE

Pierwszy spośród wskazanych obszarów – praca nauczyciela – strategie, kompetencje – został podzielony na sześć grup tematów badawczych. Wśród nich zostały wyróżnione obszary *dotyczące pracy nauczyciela*; *konteksty pracy*, zarówno społeczne – takie jak wielokulturowość klasy czy autonomia, jak i podmiotowe –

podejmujące temat ciała w badaniach nad nauczycielem. Następne wyróżnione podobszary stanowią *praca i jej przebieg*, gdzie badacze swoją uwagę kierują w stronę stresu nauczycielskiego, narracji i roli mediacji; *nauczanie na odległość*; *technologie informacyjne* i *kompetencje nauczycieli*. Na wykresie 2 można dostrzec przewagę tematów z zakresu kontekstów pracy nauczyciela. Równocześnie warto zauważyć, iż zarówno nauczanie na odległość, jak i technologie informacyjne, choć są dziedzinami stosunkowo młodymi, stanowią zainteresowanie badaczy w tej grupie tematycznej.



Wykres 2. Popularność tematów badań obszaru: Praca nauczyciela – strategie, kompetencje

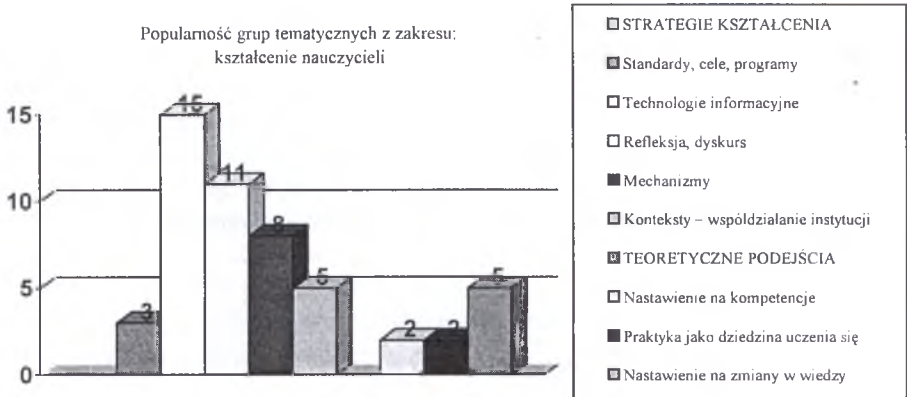
KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI

Strategie kształcenia i teoretyczne podejścia to grupy tematów badawczych wyodrębnionych z najpopularniejszego spośród wyodrębnionych obszarów – kształcenia nauczycieli:

Pierwsza z wymienionych grup (**strategie kształcenia**) została podzielona na pięć podobszarów, do których zaliczają się: *standardy, cele i programy* kształcenia; *technologie informacyjne*, wśród których rozróżniono tematy związane z multimediami, Internetem i komputerem. Kolejne podobszary strategii kształcenia stanowią: *refleksja i dyskurs*, o tematyce oscylującej wokół praktyki pedagogicznej, analizy działań i projektowania; *mechanizmy* kształcenia z tematami opisującymi przebieg i uwarunkowania uczenia się oraz *konteksty*, np. *współdziałanie instytucji*.

Druga grupa (**teoretyczne podejścia do kształcenia nauczycieli**) obejmuje położenie nacisku na *kompetencje*; *praktykę jako dziedzinę uczenia się* i *nastawienie na zmiany w wiedzy*.

Na wykresie 3 przedstawiono duże zainteresowanie wśród badaczy tematami związanymi z technologiami informacyjnymi oraz refleksją i dyskursem. Wybory te podkreślają tym samym uznawanie wagi tych zagadnień w kształceniu nauczycieli.

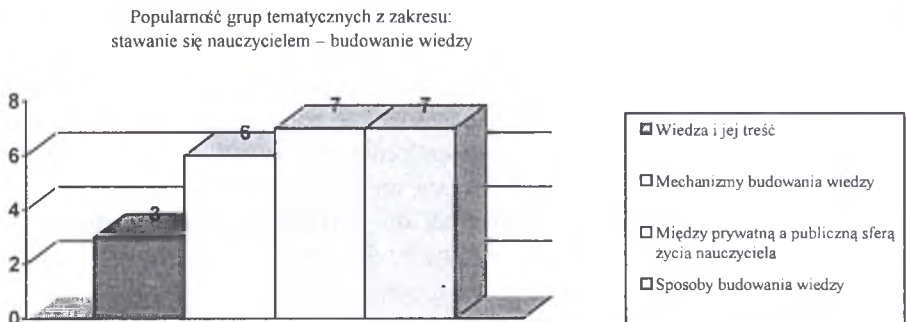


Wykres 3. Popularność tematów badań obszaru: kształcenie nauczycieli

STAWANIE SIĘ NAUCZYCIELEM

Tematy badawcze zawarte w kolejnym obszarze – stawanie się nauczycielem – budowanie wiedzy – zostały podzielone na cztery grupy: *wiedza i jej treść*; *mechanizmy budowania wiedzy*; *między prywatną a publiczną sferą życia nauczyciela* oraz *sposoby budowania wiedzy*, które zostały rozdzielone na dalsze podgrupy tematyczne zajmujące się *interakcjami społecznymi*, *analizą tekstów* i *technologiami informacyjnymi*.

Na wykresie 4 zwraca uwagę stosunkowo rzadkie podejmowanie tematów związanych z treścią wiedzy nauczyciela przy podobnej częstości wyboru pozostałych zakresów tematycznych w tej grupie.



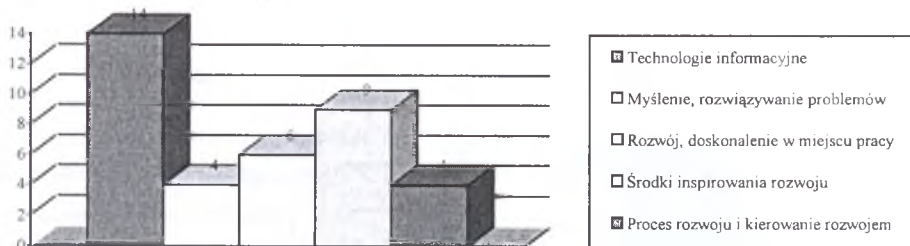
Wykres 4. Popularność tematów badań obszaru: stawanie się nauczycielem – budowanie wiedzy

ROZWÓJ ZAWODOWY I DOSKONALENIE

Kolejnym, bardzo popularnym i często podejmowanym w badaniach, obszarem jest rozwój zawodowy i doskonalenie. Referaty dotyczące tego obszaru podzielono na pięć grup tematów badawczych. W pierwszej z grup – *technologie informacyjne* – wyodrębniono tematy opisujące: *nauczanie na odległość*, *technologie informacyjne w rozwoju nauczyciela* oraz *technologie informacyjne jako środowisko*. Pozostałe grupy stanowią: *myślenie i rozwiązywanie problemów*; *rozwój i doskonalenie w miejscu pracy*; *środki inspirowania rozwoju* oraz *proces rozwoju i kierowanie rozwojem*. Z wykresu 5 wynika, już po raz kolejny, istotna rola przypisywana przez badaczy technologiom informacyjnym w zawodzie nauczyciela i w jego rozwoju zawodowym. Pragniemy zaznaczyć, że na taką liczbę tematów w tym obszarze wpłynęło uwzględnienie referatów konferencji generalnie ukierunkowanych na technologie informacyjne – AECT. Technologie informacyjne są także obecne w tym obszarze wśród referatów wygłaszanych na konferencjach ISATT.

Znaczne miejsce zajmują także badania skupione wokół środków inspirowania rozwoju zawodowego nauczycieli. Mniejszy nacisk, jak dotychczas, zdają się kłaść badacze na badanie myślenia oraz rozwiązywanie problemów przez nauczycieli, a także na sam proces kierowania własnym rozwojem.

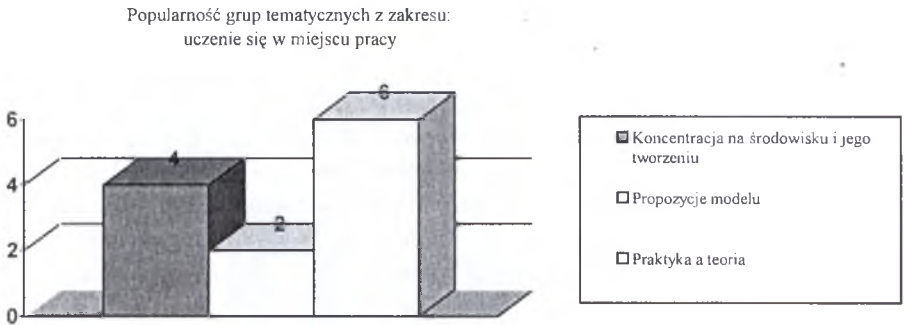
Popularność grup tematycznych z zakresu:
rozwój zawodowy i doskonalenie



Wykres 5. Popularność tematów badań obszaru: rozwój zawodowy i doskonalenie

UCZENIE SIĘ W MIEJSCU PRACY

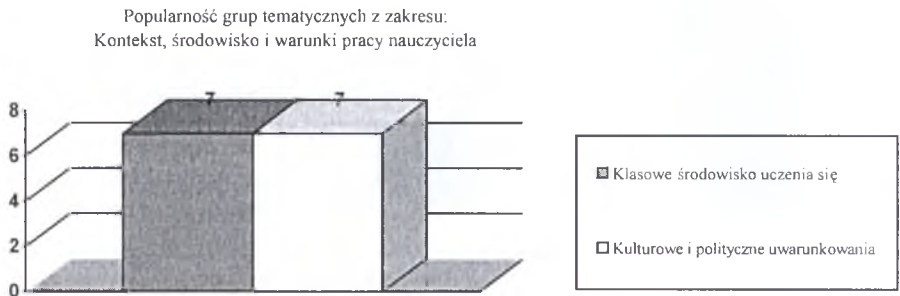
Szczegółowe tematy badawcze zawarte w tym obszarze zostały podzielone na trzy grupy tematyczne: *koncentracja na środowisku i jego tworzeniu*; *propozycje modelu dla takiego uczenia się* oraz *praktyka a teoria uczenia się*. Na wykresie 6 przedstawiono duże zainteresowanie badaczy tym zagadnieniem. Uwagę zwraca mała liczba prac poszukujących modelu uczenia się w miejscu pracy.



Wykres 6. Popularność tematów badań obszaru: uczenie się w miejscu pracy

KONTEKST, ŚRODOWISKO I WARUNKI PRACY NAUCZYCIELA

Następny wyodrębniony obszar rozpatrzono z perspektywy dwóch grup tematów badawczych: *klasowego środowiska uczenia się* oraz *kulturowych i politycznych uwarunkowań zawodu*. Na wykresie 7 przedstawiono bardzo podobny rozkład zainteresowań badaczy tym tematem. Oto przykładowe projekty badawcze: *językowa i etniczna różnorodność w klasie, środowisko szkolne w oczach dzieci na podstawie wykonanych fotografii przez dzieci, polityka reform, autonomia nauczyciela i misja szkoły, wpływ wielkości klasy na jakość nauczania i uczenia się*.



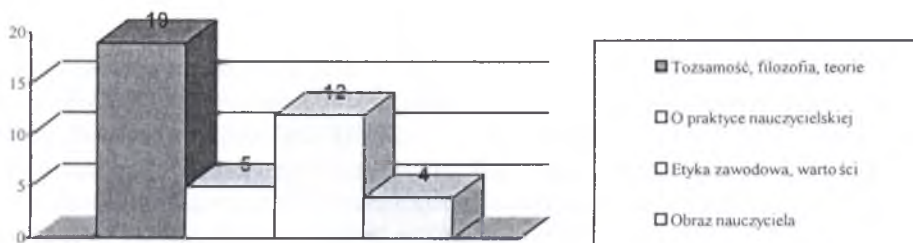
Wykres 7. Popularność tematów badań obszaru: kontekst, środowisko i warunki pracy nauczyciela

MYŚLENIE NAUCZYCIELI O SOBIE I MYŚLENIE O NAUCZYCIELACH

Jest to jeszcze jeden często penetrowany obszar badań. Badania wchodzące w skład tego zakresu zostały podzielone na cztery grupy tematyczne. Pierwsza z nich to *tożsamość, filozofia i teorie nauczycielskie*. Kolejne grupy skupiają obszar

zainteresowań wokół: *praktyki nauczycielskiej, etyki zawodu nauczyciela i wartości oraz obrazu nauczyciela*. Zwraca uwagę częste podejmowanie przez badaczy zagadnień związanych z osobistymi filozofiami i teoriami nauczycieli oraz ich tożsamością (wykres 8). Jak widać, raczej często uwzględnianą tematyką jest również etyka zawodowa nauczyciela i wartości wyznawane przez przedstawicieli tego zawodu.

Popularność grup tematycznych z zakresu:
myślenie nauczycieli o sobie i myślenie o nauczycielach

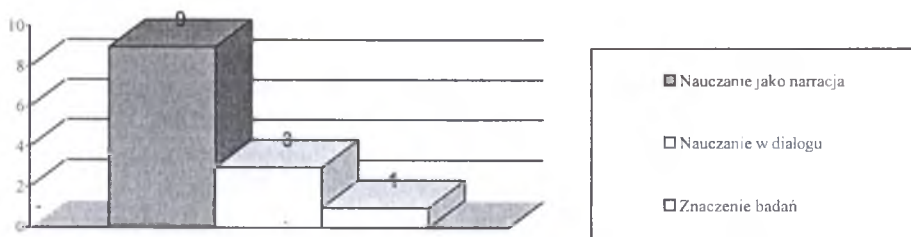


Wykres 8. Popularność tematów badań obszaru: myślenie nauczycieli o sobie i myślenie o nauczycielach

PODEJŚCIA BADAWCZE W PEDEUTOLOGII

To ostatni wyodrębniony obszar w zaproponowanej klasyfikacji. Wydzielono tu trzy grupy tematyczne: *nauczanie jako narracja, nauczanie w dialogu oraz znaczenie badań w pedeutologii*. Z wykresu 9 wynika duże zainteresowanie badaczy narracją. Zwraca uwagę natomiast rzadkie podejmowanie zagadnień związanych z uzasadnianiem znaczenia badań w zakresie nauki o nauczycielu.

Popularność grup tematycznych z zakresu:
podejścia badawcze w pedeutologii



Wykres 9. Popularność tematów badań obszaru: podejścia badawcze w pedeutologii

Zamieszczamy kilka przykładów projektów badawczych:

– *hermeneutyczne studium nad nauczycielskimi pojęciami z obszaru programu nauczania; fenomenografia w badaniach nad edukacją przyrodniczą; Bachtin i narracyjne studium nauczania; fenomenografia i uczenie się nauczycieli; rozwijanie kryteriów jakości badań nad nauczycielem i nauczaniem; narracje w kształceniu nauczycieli (metoda autobiograficzna w kształceniu nauczycieli); dobry nauczyciel, zły nauczyciel – ustna tradycja, dziedzictwo i uczenie się z obserwacji podczas praktyki; wiedza etyczna i praktyka w kontekście refleksji i dialogu (analiza i dyskusja przypadków).*

ZAKOŃCZENIE

Na podstawie tego wybiórczego podejścia, możemy stwierdzić, że największym zainteresowaniem badaczy cieszy się kształcenie nauczycieli i związane z tym technologie informacyjne. Kształcenie nauczycieli wzbudza zainteresowanie niewątpliwie w związku z kryzysem, jaki ma miejsce w tym zakresie, o którym mówi się od kilku lat, oraz z przeprowadzanymi zmianami w systemach szkolnych.

Potwierdza się także zainteresowanie podejściem jakościowym w badaniach nad nauczycielem oraz związane z tym traktowanie kształcenia w konwencji narracji. Tym co jest stosunkowo nowe dla badań pedeutologicznych, to poszukiwanie metodyki kształcenia na odległość oraz metodyki kształcenia nauczycieli tej drogi nauczania.

Na zakończenie chcielibyśmy poinformować, że zainteresowani czytelnicy mogą uzyskać wgląd w szczegółowe tematy badawcze przedstawiane na omawianych tu konferencjach, pisząc na adres: dystan@amu.edu.pl.

LITERATURA

- Anderson L.W., *International Encyclopedia of Teaching and Teacher Education*, Pergamon, Cambridge 1995.
- Huberman M., *Networks that Alter Teaching: Conceptualizations, Exchanges and Experiments*, w: J. Soler, A. Craft, H. Burgess (red.), *Teacher Development. Exploring Our Own Practice*, Paul Chapman Publishing, London 2001.
- International Study Association on Teachers and Teaching*, 10th Biennial Conference, September 21th–25th, 2001, Faro.
- Leadership and Technology International Convention AECT*, Linking People & Technology to Improve Learning, Dallas 2002.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 1998.
- Proceedings of the 11th Biennial Conference 2003: New Directions in Teachers' Working and Learning Environment*, June 27– July 1 2003, Leiden.
- Program of the 8th Biennial Conference of the International Study Association on Teacher Thinking*, Kiel, October 1–5, 1997.
- Sikula J., *Handbook of Research on Teacher Education*, Prentice Hall International, New York 1996.
- 2000 AECT International Convention, Creating Pathways to Learning: Educational Communication for the 21st Century*, February 16–20, 2000, Long Beach.